

Σάββας Στρούμπος

«Ανεβάζουμε τον 'πρόγονο' του 'Πολέμου των άστρων'»

Ιλειάνα Δημάδη

14/05/2015

Sci-fi από την προεπαναστατική Ρωσία; Ακριβώς. Γιατί πριν από το «1984» και τον Μεγάλο Αδελφό του Τζορτζ Όργουελ ή τις ταινίες επιστημονικής φαντασίας, υπήρξε το «Εμείς», το φουτουριστικό μυθιστόρημα του Γιεβγκένι Ζαμιάτιν, το οποίο ο σκηνοθέτης Σάββας Στρούμπος και η ομάδα Σημείο Μηδέν μεταφέρουν στο θέατρο για πρώτη φορά παγκοσμίως.

Με την παράστασή σας μας συστήνετε ένα ελάχιστα γνωστό βιβλίο, το οποίο οι μελετητές περιγράφουν ως την πρώτη και ίσως σπουδαιότερη από τις μεγάλες λογοτεχνικές δυστοπίες του 20ου αιώνα...

Πράγματι, η φουτουριστική δυστοπική παράδοση ξεκινά με το «Εμείς». Ήταν το πρότυπο για το «1984» του Τζωρτζ Όργουελ, ενδεχομένως μια βασική επιρροή για το «Θαυμαστό καινούριο κόσμο» του Άλντους Χάξλει ή το «Κουρδιστό Πορτοκάλι» του Άντονι Μπέρτζες, ενώ μπορεί κανείς να δει τη συγγένεια του «Εμείς» με πολλές κινηματογραφικές δυστοπίες - από το «Metropolis» μέχρι το «Fahrenheit 451» και το «Brazil» ή ακόμη και τον «Πόλεμο των άστρων». Γιατί και σε αυτό, μια καθολική αρχή ελέγχει το σύμπαν και οι Τζεντάι είναι, κατά μία έννοια, οι επαναστάτες που θέλουν να την ανατρέψουν! Μπορεί, δηλαδή, ο ίδιος ο Ζαμιάτιν να πέθανε φτωχός και άρρωστος το 1937 αλλά επηρέασε ολόκληρη τη φουτουριστική λογοτεχνία και τον κινηματογράφο του 20ου αιώνα.

Ξεφυλλίζοντας το «Εμείς», διαβάζω πως περίπου 1.500 χρόνια από σήμερα η Γη έχει υποταχθεί στο Μονοκράτος και οι άνθρωποι έχουν γίνει αριθμοί... Πώς θα μας περιγράφατε τη δυστοπική προφητεία του Γιεβγιένι Ζαμιάτιν;

Ο Ζαμιάτιν έγραψε το 1921 μια τραγικωμωδία που μας μεταφέρει στο μέλλον του μέλλοντος της ανθρωπότητας, όπως ακριβώς τα Ομηρικά έπη μας μεταφέρουν σε ένα βαθύ παρελθόν, στα βάθη της μνήμης. Μας μιλά για μια ανθρωπότητα που έχει κατακτηθεί από μια καθολική αρχή, το

«Μονοκράτος». Έχει το χαρακτήρα του «Πανοπτικού». Είναι ένας γυάλινος κόσμος όπου τα πάντα είναι ορατά και επιβλέπονται. Τον απόλυτο έλεγχο κατέχει ο Ευεργέτης, πρόδρομος του Οργουελικού «Μεγάλου Αδερφού», μια μορφή-αρχέτυπο της εξουσίας και του ολοκληρωτισμού. Οι άνθρωποι έχουν χάσει πλέον τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά τους. Δεν έχουν φαντασία, συναισθήματα, όνειρα ή ερωτική επιθυμία παρά μόνο βιολογικές ανάγκες. Έχουν γίνει μηχανές, είναι οι «Αριθμημένοι». Έχουν, δηλαδή, υποστεί μια διαδικασία αριθμοποίησης, κάτι σαν λοβοτομή.

Στο Μονοκράτος τα πάντα είναι πάρα πολύ οργανωμένα. Ξυπνούν όλοι την ίδια ώρα, τρώνε μόνο μπάρες πετρελαίου και δουλεύουν σαν μηχανές. Πώς είναι η σκηνή στους «Μοντέρνους καιρούς» του Τσάρλι Τσάπλιν που δείχνει τους εργαζομένους σε μια αλυσίδα παραγωγής Τέιλορ; Ο Ζαμιάτιν μας καλεί να φανταστούμε ολόκληρη την ανθρωπότητα να εργάζεται έτσι! Μέσω, μάλιστα, ενός διαστημόπλοιου, του «Αφομοιωτή», το Μονοκράτος ετοιμάζεται να επεκταθεί και σε άλλους πλανήτες. Εκτός, όμως, από τους Αριθμημένους υπάρχουν και οι Μέφισ - η λέξη ίσως να προκύπτει από το «Μεφιστοφελής»-. Στόχος τους είναι η ανατροπή του Μονοκράτους. Επικεφαλής των Μέφισ είναι μια γυναίκα-αρχέτυπο της επανάστασης και της εξέγερσης, η I-330. Αυτή η γυναίκα διεισδύει στο Μονοκράτος ξυπνώντας την ερωτική παρόρμηση στον D-503, τον κατασκευαστή του «Αφομοιωτή». Συντελείται, έτσι, μια μορφή εξέγερσης εντός του σώματος του D-503, με απώτερο σκοπό να συντελεστεί και η εξέγερση μέσα στην κοινωνία.

Πρόκειται, λοιπόν, για μια αντεξουσιαστική αλληγορία και, μάλιστα, εναντίον ενός τεχνολογικά υπεραναπτυγμένου ολοκληρωτισμού; Υπάρχει αυτή η διάσταση. Ο Ζαμιάτιν κάνει ένα άλμα στο χρόνο. Δεν γράφει επικαιρικά αλλά προφητικά. Ο ίδιος υπήρξε στρατευμένο μέλος των Μπολσεβίκων και υποστήριξε αρχικά την Οκτωβριανή Επανάσταση. Εν συνεχεία αντιτάχθηκε στο σύστημα της σοβιετικής λογοκρισίας. Δεν γράφει, όμως, το «Εμείς» για να χτυπήσει το ρώσικο καθεστώς. Ούτε καταφέρεται εναντίον του αμερικανικού καπιταλισμού. Ο ίδιος είχε σπουδάσει μηχανικός αεροσκαφών στην Αγία Πετρούπολη και είχε ταξιδέψει στον τότε αναπτυγμένο δυτικό κόσμο, από την Φιλανδία μέχρι το Παρίσι, ίσως και την Αμερική.

Είδε τη βιομηχανοποίηση, τη γραμμή παραγωγής του Τέιλορ και διέβλεψε την εξέλιξη του ανθρώπου-μηχανή. Αυτό καταγράφει στο «Εμείς». Γιατί η εξουσία στο Μονοκράτος, αν και προσωποποιείται με τη μορφή του «Ευεργέτη», ουσιαστικά περνά στα κύτταρα των Αριθμημένων, κυλά στο αίμα τους, διαποτίζει τον τρόπο σκέψης, τις συνήθειες, τα ήθη και τα έθιμά τους. Εγγράφεται εντός του σώματός τους. Κάτι τέτοιο ίσως συμβεί και με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Αρχικά ήταν κάτι τεράστιες μηχανές. Μίκρυναν, μεταμορφώθηκαν στα κινητά μας τηλέφωνα, θα γίνουν γυαλιά, ρολόγια κι έπειτα θα μπουν μέσα μας! (Ειρωνικά:) Θα γίνουμε οι Αριθμημένοι!

Η ρητορική, βέβαια, του ολοκληρωτικού Μονοκράτους διδάσκει το εξής οξύμωρο: «Η ελευθερία είναι μια πρωτόγονη κατάσταση. Όταν μειώνεται στο μηδέν, ο άνθρωπος δεν διαπράττει εγκλήματα»... Ναι, μέσω της καταπίεσης υποτίθεται ότι καταργούνται τα εγκλήματα. Τα εγκλήματα, όμως, θα μπορούσαν -και θα έπρεπε- να καταργούνται μέσω της χειραφέτησης. Υπάρχει, δηλαδή, και ο άλλος δρόμος. Γιατί ο ολοκληρωτισμός λειτουργεί υπόγεια, σχεδόν διαβρωτικά, καθιστά τους πολίτες ανίκανους να φανταστούν τον κόσμο και τον εαυτό τους έξω από αυτόν. Όμως οι άνθρωποι θα έπρεπε, με θεσμούς και μορφές άσκησης της εξουσίας, να μπορούν να ορίσουν τις τύχες τους -μιλώ για το πρόσταγμα, για το διακύβευμα της ανθρώπινης χειραφέτησης-. Σήμερα ακούγεται ουτοπικό. Έχουν, όμως, υπάρξει στιγμές στην Ιστορία που αυτό έχει συμβεί: στην Παρισινή Κομμούνα, στην πρώτη περίοδο της Οκτωβριανής Επανάστασης, σε μια περίοδο του Ισπανικού Εμφυλίου, της Ελληνικής Αντίστασης...

Ο αντίλογος είναι, βέβαια, πως δεν είχαν διάρκεια και πως πνίγηκαν στο αίμα...

Ναι, αυτές τις στιγμές τις ακολούθησαν σφαγές, αιματοκυλίσματα, εκατόμβες νεκρών. Γιατί ο άνθρωπος είναι ικανός για τα πάντα: από τις στιγμές της απόλυτης απελευθερωτικής ορμής μέχρι εκείνες της απόλυτης ανθρωποσφαγής. Η τραγωδία του ανθρώπου -πάντα και σήμερα- αυτή είναι: το ερώτημα «τι είναι ο άνθρωπος;». Ο Ζαμιάτιν, σε αντίθεση με τις ταινίες επιστημονικής φαντασίας που μιλούν για εξωγήινους κινδύνους και απειλητικά ρομπότ, λέει «Εμείς». Ο ίδιος ο άνθρωπος είναι στο επίκεντρο του ερωτήματος «τι μέλλει γενέσθαι με την ανθρωπότητα;». Θέτει, δηλαδή, τον άνθρωπο στο επίκεντρο του

μέλλοντος και καταδεικνύει το οντολογικά ατελές της ανθρώπινης φύσης και των κατασκευασμάτων της.

Έχετε ανεβάσει Κάφκα, Καμύ, Μπύχνερ και τώρα, με το έργο του Ζαμιάτιν, μοιάζει να επιμένετε σε ένα ρεπερτόριο που καταδεικνύει τις επιπτώσεις των ολοκληρωτικών καθεστώτων στο άτομο... Θα ήθελα να μετατοπίσω την ερώτηση και την απάντηση στο επίπεδο της «απανθρωποποίησης». Ο όρος προέρχεται από το μειωτικό χαρακτηρισμό «υπάνθρωποι» που προσέδιδαν οι Ναζί στους έγκλειστους των στρατοπέδων συγκέντρωσης. Ο πολίτης των σημερινών κοινωνιών υπόκειται κι εκείνος σε μια διαδικασία αλλοτρίωσης των ανθρώπινων χαρακτηριστικών του, σε μια απανθρωποποίηση. Η «Μεταμόρφωση» του Κάφκα υπήρξε για εμάς το πρώτο βήμα προς την κατάδειξη αυτού του ζητήματος. Συνεχίσαμε την έρευνά μας μέσω της «Σωφρονιστικής Αποικίας» του Κάφκα και του «Βούτσεκ» του Μπύχνερ. Με το «Εμείς» κλείνει για εμάς ο κύκλος με τις τραγικωμωδίες της απανθρωποποίησης.

Η δίνη που υπάρχει γύρω από τα πρόσωπα αυτών των έργων έχει την ένταση της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας και, ταυτόχρονα, μια ρωγμή που μας πηγαίνει σε ένα σκωπτικό σύμπαν αναίρεσης. Από την άλλη, με ενδιαφέρει εξίσου να φωτίσω την αρνητική διάσταση του πολιτικού, ξεφεύγοντας από την επικαιρική αντίληψη. Δεν με ενδιαφέρει, δηλαδή, να δείξω ότι το Γκουαντάναμο είναι μια σωφρονιστική αποικία αλλά το πως ολόκληρος ο κόσμος είναι μια σωφρονιστική αποικία και η ανθρωπότητα ένα Μονοκράτος. Το πώς, δηλαδή, η εξουσία διεισδύει στον άνθρωπο και του στερεί το ορμέφυτο της ελευθερίας.

Βλέποντας τις φωτογραφίες της παράστασής σας, με το μαύρο τρίγωνο και τον κόκκινο κύκλο, αναγνωρίζει κανείς μια σαφή αισθητική αναφορά στη ζωγραφική του Καζιμίρ Μάλεβιτς. Είναι ο κονστρουκτιβισμός η απάντησή σας στο πώς αποτυπώνεται η επιστημονική φαντασία στο θέατρο;

Ήταν μια σαφής αισθητική επιλογή. Το «Εμείς» έχει εκτενείς περιγραφές του Μονοκράτους, των σπιτιών, των στολών, του διαστημόπλοιου... Δεν θα είχε κανένα νόημα να μείνουμε στην αναπαραστατική σφαίρα. Αυτό θα μπορούσε να το κάνει ο κινηματογράφος με μια ακριβή χολιγουντιανή παραγωγή. Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα «προς τι το θέατρο;». Η απάντηση ίσως είναι ο συμβολισμός. Προσοχή, όμως: όχι ως αισθητικό ρεύμα αλλά σαν μια ποιητική απόπειρα προσέγγισης του υλικού. Ο

κονστρουκτιβισμός και ο σουπρεματισμός υπήρξαν κινήματα τα οποία πρόσβευαν την ιδέα της τέχνης, της κοινωνίας και του ανθρώπου ως κατασκευή. Υπήρξαν σύγχρονα του Ζαμιάτιν και ο ίδιος συμμετείχε σε αυτά.

Ως βασικός συνεργάτης του Θεόδωρου Τερζόπουλου, είστε κατά μία έννοια ο κατεξοχήν επίγονος της μεθόδου υποκριτικής του θεάτρου Άττις. Τη διδάσκετε σε ολόκληρο τον κόσμο και, αναπόφευκτα, την αξιοποιείτε στη δική σας σκηνοθετική δουλειά. Πόσο σας έχει ελευθερώσει και πόσο σας έχει δεσμεύσει;

Ο Τερζόπουλος είναι ο δάσκαλός μου και η μέθοδός του είναι η σχολή μου. Υπάρχει, αναπόφευκτα, μια επίδραση. Άλλο όμως η επίδραση κι άλλο η μίμηση. Το Άττις είναι οι ρίζες μου, το υπέδαφος πάνω στο οποίο επιδιώκω να χαράξω το προσωπικό μου στίγμα και, μαζί με τους συνεργάτες μου, το στίγμα της δικής μας ομάδας, αισθητικό και όχι μόνο. Από εκεί και πέρα, προχωρώ σταδιακά σε μια φυσική διαδικασία διαφοροποίησης και απογαλακτισμού από τη μέθοδο του Τερζόπουλου. Σκέφτομαι, πάντως, πόσο σημαντική είναι. Στο μεταμοντέρνο θέατρο, όπου όλα ισχύουν και τίποτα δεν ισχύει, έχει χαθεί κάτι βασικό: η αγωνία για την τέχνη του ηθοποιού. Το πώς, δηλαδή, ο ηθοποιός εκπαιδεύεται, εξελίσσεται, αντιμετωπίζει την τέχνη του, ακονίζει τα εκφραστικά του μέσα και τον εσωτερικό του κόσμο, πώς είναι παρών στη σκηνή και πώς αναμετράται με το υλικό του... Η μέθοδος του Τερζόπουλου είναι ένα εξαιρετικά γερό υλικό, ένας δρόμος προς την τέχνη του ηθοποιού ή ακόμη κι ένας ολόκληρος τόπος.

Το «Εμείς» του Γιεβγένι Ζαμιάτιν στη διασκευή-σκηνοθεσία-σκηνική εγκατάσταση του Σάββα Στρούμπου θα παίζεται στο Νέο Χώρο του θεάτρου Άττις από τις 15/5. Παίζουν οι ηθοποιοί: Ελεάνα Γεωργούλη, Δαβίδ Μαλτέζε, Έλλη Ιγγλίζ, Δημήτρης Παπαβασιλείου και Έβελιν Ασούντ.

Το πρόγραμμα της παράστασης, που θα κυκλοφορήσει προσεχώς από τις εκδόσεις Νεφέλη, θα περιλαμβάνει: τη νέα μετάφραση του έργου, απευθείας από τα ρωσικά, από τον Δαβίδ Μαλτέζε, το κείμενο της διασκευής, ανέκδοτα κείμενα του Γ. Ζαμιάτιν, το σκηνοθετικό σημείωμα και κείμενα των Φώτη Τερζάκη και Μαρίας Σικιτάνο.